

Les llengües i el procés de mundialització

Salvador Giner

Catedràtic de Sociologia de la Universitat de Barcelona
i vicepresident de l'Institut d'Estudis Catalans

Sempre m'he interessat per la sociologia de la cultura. Fins he fet un estudi sobre la cultura catalana, que, evidentment, havia de tractar la qüestió de la llengua. He d'advertir d'antuvi, però, que no sóc sociolingüista, amb les limitacions i mancances que això comporta quan em trobo davant un tema com el de les llengües al món d'avui.

Hi ha una qüestió que m'ha atret bastant, la del procés de mundialització. Quan el professor Joan Martí em convidà a participar en aquest curs vaig pensar que potser aquest tema us podria interessar, si el relacionava amb la seva dimensió lingüística i amb les llengües del món. És un terreny complicat i molt ampli, com veurem de seguida. M'agradaria, a més, situar el català dins del procés de mundialització, però no m'hi dedicaré gaire, perquè no en sé prou. En tot cas penso que, en aquest moment, al segle XXI, en què som davant d'una cruïlla mundial, cultural, de transformació de societats, d'una intensitat sense cap precedent històric, si hem de pensar en la nostra llengua, l'hem de pensar essencialment en termes de mundialització. Almenys no només en la seva relació amb Espanya i França.

Constataré una sèrie de fets. Intentaré no jutjar-los gaire des del punt de vista moral. Després m'agradaria molt que hi hagués una mica de col·loqui.

* * *

Tots sabeu que som dins un procés de mundialització. Un conjunt de mitjans de comunicació —i alguns intel·lectuals— afirmen malauradament que és un corrent recent, originat ara fa cent o cent cinquanta anys. Alguns només parlen de vint-i-cinc o trenta. Tanmateix és obvi que és molt més antic. Prové de finals del segle XIV o principis del XV, una data prou acceptable amb la creació dels imperis ultramarins

europaus, de Castella, Portugal, Holanda i finalment Anglaterra. Molt més tard, el dia que el telègraf va arribar de París a Dover i de Dover a Southampton, de Southampton a Liverpool i de Liverpool a Nova York, i poc temps després fins a Los Angeles, la mundialització de l'economia i les comunicacions ja era obvi que s'havia consumat com a procés històric. Potser irreversiblement. En aquell moment, la mundialització estava molt clara, el procés estava avançadíssim. Fou, però, molt abans, quan el cotó dels estats esclavistes dels Estats Units anava a la indústria tèxtil de Manchester, on es feia teixit barat que es deixava caure a l'Índia i ensorrava l'artesania de tot el subcontinent, i, alhora, aquell cotó havia arribat a l'Orient perquè hi havia esclaus de l'Àfrica que eren primer conduïts a Amèrica, a les plantacions, quan ja era possible enraonar de *mundialització*. A mig segle XIX la interdependència econòmica mundial havia començat de valent. I la mundialització, també.

Avui ha arribat un moment en què el fenomen es percep molt més fàcilment. Una faceta d'aquest sistema mundial d'interdependències que ha estat sovint ignorada ha estat l'aspecte lingüístic. No ens hem adonat gaire que ha aparegut també un «sistema mundial d'interdependències lingüístiques» i de jerarquies i subordinacions, també lingüístiques. He inventat aquesta expressió per referir-me a les situacions en què es troben llengües com ara la nostra. És una llengua «subordinada» dins el sistema mundial actual. Pensem que fins i tot llengües amb estat i govern sobirà, de molts països, tenen aquesta posició de subordinació, tot i que poden aconseguir no ser-ho en el seu propi territori.

Històricament, i simplificant d'una manera potser esferèidora, podem distingir unes grans fases en el desenvolupament de les llengües des del punt de mira de la mundialització. La primera fase, que podríem anomenar l'«etapa babèlica» de la humanitat, és la de la dispersió i la diversificació. Durà milers d'anys, i és la més llarga. Hi ha hagut una tendència de la humanitat, des dels seus orígens africans, de dispersió lingüística extraordinària, d'increment de la varietat i la diferència.

En aquesta fase, que durà mil·lennis, pel poc que en sabem a través dels antropòlegs i, naturalment, de la gent que estudia les primeres escriptures de la humanitat, no hi havia una tendència cap a la creació de grans zones d'una llengua, sinó que més aviat aquestes es tornaven a fragmentar; perquè cada tribu que se separava d'una altra sovint ja no s'hi enraonava.

Desconec si la fase babèlica fou un càstig de Déu o no, tot i que —diré una petita postil·la—, si és cert que l'episodi de la torre de Babel fou un càstig diví, segons diu la Bíblia, hi ha hagut un grup aquí, el Fòrum Babel, que ha reivindicat el món babèlic. Sorpren, doncs, que alguns intel·lectuals catalans hagin suggerit Babel com a solu-

ció, és a dir, el càstig com a remei. Com a recomanació, té el mèrit d'una sublim originalitat.

Una segona fase, que ens afecta molt més, és molt més recent —recent de sis mil anys, deu mil anys—: és la creació de *grans dominis lingüístics*. Amb aquesta, hi estem tots molt més familiaritzats. Hi ha, per exemple, la zona grega, que després es torna zona hel·lenística, que ocupa tota la meitat oriental de l'Imperi romà, on el grec esdevé la llengua franca. Hi ha una *koiné*, un grec vulgar, que venia de l'àtic bàsicament. L'àtic dominava la *koiné* dels diversos dialectes hel·lenístics i, a més, absorbia altres dominis —com el macedoni, per exemple—, que eren incorporats per la *koiné*, mentre que a la resta de l'Imperi romà hi havia el llatí. Nosaltres, en aquests moments, com a conseqüència d'aquell període, parlem un dialecte del llatí, neollatí, que és el català. La transformació per via del poder imperial del llatí en llengua sagrada eclesialística —recordo que els fundadors del cristianisme de llatí no en sabien— reforçà la consolidació de la seva vasta àrea de predomini, que desplaça altres llengües, com els dialectes celtes o ibèrics.

En aquesta categoria no només hi ha el romà, és a dir, el llatí, sinó també el xinès mandarí, que no ha acabat mai de «menjar-se» tota la Xina, però que està encara en expansió: està entrant al Xinjiang i penetra *manu militari* al Tibet. Les varietats xineses, tant el mandarí com el hongkonguès i els dialectes del sud, tenen una diàspora immensa a tot el món, però tancada dins dels xinesos. El trobareu a la Rambla, o a Los Angeles, o a qualsevol lloc d'Europa. Certament, al Chinatown de Londres es parla, però no el parla més que la comunitat xinesa. És una llengua identitària de comunitat. No una *lingua franca* transnacional com foren el grec i el llatí.

Aquesta gran fase ha arribat als nostres dies: és l'era del castellà; de l'holandès —l'holandès imperial a Indonèsia, evidentment—; del portuguès al Brasil, a Portugal i a les colònies; del francès a l'anomenada *francofonia*; del rus a l'Imperi del tsar i al soviètic. Aquella segona fase cabdal ja va anar en contra de la dispersió i la creació de noves llengües. Mentre es desenvolupa la següent, la segona encara continua viva: les llengües indígenes de Mèxic, per exemple, retrocedeixen davant el castellà. L'Imperi espanyol es retira, però la llengua continua penetrant i desplaçant les autòctones de les antigues províncies imperials. Això és generalitzable a altres llengües que foren imperials, com ara l'anglès i el francès.

Apareix llavors la tercera gran era lingüística, la nostra, amb la xarxa d'interdependència mundial en què ens trobem avui dia. És tridimensional: primer, la caracteritza una llengua central, que és la *koiné* moderna —l'anglès—, malgrat els intents del *volapük* i l'esperanto, que sovint fan somriure com a nobles intents que són.

El doctor Zamenhof tenia molt bones intencions però es va equivocar, perquè la seva invenció era en llengua occidental. És a dir, l'esperanto té mots grecs, mots llatins i estructura occidental. El doctor Zamenhof, que, com a bon jueu no sionista i internacionalista, pensava que això fóra la solució, es va trobar ensems amb els seus seguidors amb les dificultats que coneixem. (D'esperantistes n'hi ha bastants a Catalunya per raons òbvies, perquè a nosaltres ens aniria molt bé tenir una llengua franca per a parlar amb els castellans i amb els francesos en una altra llengua: això va redundar en aquest petit èxit que va tenir l'esperanto a Catalunya.) En tot cas, a un xinès, estudiar esperanto li costa moltíssim. Aquesta llengua està condemnada, i el *volapük* també, segons el meu parer. El seu èxit és impossible, malgrat la bona intenció dels seus respectius entusiastes.

Tenim avui una xarxa interdependent amb una llengua central, l'anglès. Hi ha unes llengües semiperifèriques importants, com són el francès, el castellà i l'alemany. L'alemany, avui, està recuperant molt terreny, perquè a la *Mitteleuropa* —Bulgària, Hongria— hi ha una recuperació de pes de l'alemany, a més dels vuitanta milions d'alemanys i vint milions més d'austriacs i suïssos, però és una llengua semiperifèrica. I després hi ha les llengües perifèriques i «periferitzades», com poden ser el quítxua, el guaraní i l'aimara, a banda del català i altres llengües occidentals en estat de recessió.

Simplificant les coses: el nucli central avui és l'anglès, situat geoestratègicament d'una manera que volta el món, perquè inclou els Estats Units i el Canadà, Nova Zelanda i Austràlia i l'Índia; hi ha, doncs, una circumval·lació anglòfona del món que permet una situació estratègica predominant. No és solament la quantitat de gent que parla anglès el que és decisiu. L'important sempre és la situació i el control, no la quantitat.

El nombre de gent que parla un idioma no té gens d'importància sociològica. Pot semblar que aquesta sia una afirmació estranya. El 17 % dels nord-americans parlen castellà, però cal saber *qui* és que parla castellà: les classes mitjanes de Washington? Els metges, els advocats i els catedràtics de Harvard, parlen castellà? (No hi incloc els departaments d'espanyol.) Quina és la llengua dels Estats Units? La de les classes baixes de porto-riquenys, mexicans, xicanos de Chicago o Los Angeles? La dels pobles petits de l'estat de Connecticut, que encara parlen portuguès? (N'hi ha bastants, de descendents de pescadors portuguesos a la costa de Nova Anglaterra. Parlen un portuguès que està desapareixent. Els avis parlaven portuguès i els nens en saben algunes paraules.) *Qui* parla un idioma, *quan* i *on* és el que és decisiu.

Tenim, doncs, aquest nucli central, i uns nuclis secundaris molt amplis, com és el xinès, és a dir, el mandarí (que és obligatori, perquè la Xina és un país on hi ha un cen-

tralisme idiomàtic molt fort, tot i que la gent parla també altres llengües); el xinès mandarí és parlat per menys gent que altres idiomes xinesos, la qual cosa subratlla —exagerant un xic— el que he dit sobre el fet que el nombre de persones que parla una llengua no és important, perquè la pot parlar molta gent i no ser reconeguda. A Rússia el rus potser no és la llengua majoritària. Si sumem totes les llengües turqueses del centre d'Àsia, potser trobarem que no és tan majoritària. És, però, la llengua oficial predominant i en expansió. Les altres defensen només els seus respectius terrenys.

Hi ha aquests subnuclis potents, però en certa manera secundaris, com és el xinès, el rus, el castellà, el francès, l'alemany i l'àrab (que no el parlen gaire a molts països musulmans, perquè en zones com Argèlia la majoria parlen berber, una llengua preàrab que ja parlava quotidianament sant Agustí). Sant Agustí és un cas interessant d'una persona el pare de la qual ja s'havia passat al llatí, perquè la gent de casa bona del nord d'Àfrica es llatinitzava ràpidament; era una qüestió de prestigi, com avui. I al mateix sant Agustí, que enraonava berber perfectament de petit, com que era d'una família romanitzada, la seva mare, santa Mònica, s'encarregava de dir-li: «Nen, has de parlar llatí.» Llegiu *Les confessions*. I Polibi és un cas de grec que escrivia en llatí. M'agradaria llegir algun llibre o tesi doctoral sobre la llatinització del món romà, sobre el trànsit lingüístic en el món clàssic. Potser ens ensenyaria alguna lliçó sobre les nostres dificultats d'avui.

Tenim després un tercer nucli de llengües, com el català, el guaraní, el quítxua i el berber; algunes d'aquest grup, però, amb fort suport oficial, com és el finès o el noruec, que són nuclis aïllats que tenen certes característiques comunes d'autodefensa, començant per l'Estat propi.

I, finalment, hi ha un quart nucli que està desapareixent ràpidament, que són les llengües tribals: de l'Amazònia, de l'Àfrica. Són llengües petites que la humanitat va perdent; pràcticament, tres o quatre llengües cada mes. La xifra és esfereïdora, l'empobriment lingüístic de la humanitat, en aquests moments, com a part del procés de mundialització, és intensíssim i sense precedents.

Hi ha certa compensació, com ara l'aparició de noves paraules, amb Internet i les noves tecnologies i nous *slangs*. Des del punt de vista lingüístic, però, la mort de les llengües avui és d'una velocitat extraordinària.

Hi ha algunes llengües minoritàries, com és el gaèlic —l'irlandès—, que el parlen quatre poblets prop de Connemara, que desapareixen i no es mantenen ni amb la força d'Irlanda al darrere.

El que tenim, doncs, són processos de desenvolupament en el període de mundialització. La invasió lingüística no és solament territorial, sinó cultural. Això expli-

ca que a Catalunya la gent ja no estudia francès; alguns aprenen l'italià, i de francès n'hi ha quatre alumnes o cursos i cursets. Bàsicament tothom estudia anglès o bé envia els fills —els que s'ho poden permetre— a estudiar un màster als Estats Units. Hi ha una mena de reconeixement de la importància de l'anglès o de fer un curs d'estiu a Irlanda. El Govern diu ara que tots els nens espanyols aprendran anglès; el Govern ha fet declaracions sobre això molt més punyents o molt més clares que sobre el català, per exemple. Jo no he sentit que n'hagi fet cap sobre el català; en canvi, la ministra Sansegundo, d'Educació, ha dit: «Todos los niños estudiarán inglés en España.» No estaria malament que aprenguessin també a escriure bé. Aviat trobarem nois de primer curs a la universitat que no sabran compondre una redacció ni pensar amb lògica —cosa que em trobo cada dia—, però que sabran anglès.

Hi ha processos d'invasió lingüística, processos de periferització, de transformació vinculats a la mundialització i barrejats amb el nacionalisme hegemònic. Per exemple, d'un idioma com és l'occità (ja no dic el provençal, perquè ja és mort), cas en el qual presenciem una transformació d'aquesta llengua en patuès; és una periferització acompanyada de degradació i agonia lenta. Després hi ha el fenomen de mort i desaparició de les llengües, que porta un ritme sense precedents en la història, segons afirma David Crystal, una autoritat molt notable en l'estudi de la mort de llengües.

Hi ha tres factors que compten força en la dinàmica expansiva d'una llengua i en la mort d'una altra llengua.

El primer factor és el *poder*. Totes les llengües que han sobreviscut, o que s'han expandit, o que han dominat, o han predominat, o s'han estès o s'han transformat en llengües amb un territori propi han tingut el poder de l'Estat al darrere. En alguns casos, com el del finès, certament no hi ha expansió, però no tenen cap problema (ni tan sols en les zones de Lituània on es parlen dialectes finesos, perquè tenen el suport de l'Estat finès). El problema el té el 2 % de minoria sueca —2,5 %, com a màxim—, que té el suec com a llengua oficial, tot i que hi ha molt prejudici social contra els suecs, perquè foren la potència dominant a tota l'àrea bàltica, i hi ha hagut fins guerres contra Suècia. El suecs finesos viuen a la costa. I, curiosament, la potència del suec és tal que, d'aquest 2 %, una bona part no parla finès; més o menys, entenen els cartells pels carrers d'Hèlsinki, però viuen mirant més cap a Estocolm i a l'altra banda de la «badia», com en diuen ells, del mar, que no pas mirant a Finlàndia. Aquest problema és menor perquè el prestigi del suec és molt notable. El poder és el factor crucial en una llengua. Si no tens poder, no existeix la possibilitat que una llengua sobrevisqui o floreixi.

El segon element és el *prestigi*. La qüestió del prestigi ha estat comprovada: s'han fet múltiples estudis psicològics, lingüístics, sociolingüístics i sociològics, i la resposta que et donen els que es passen a l'altra llengua és que és «més fina» o «bonica» o «millor». La resposta l'obtidrem igualment a València, al Rosselló o a Mallorca, i també a Barcelona, segons el lloc i l'ambient. L'ansia de prestigi social és determinant: «Vull que el meu nen aprengui francès, perquè de què li hem de parlar aquest patuès que li parlem? Si aquest nen ha de lluitar, baixar a ciutat, després ha de fer una carrera, això no li serveix.» El moment en què es desprestigia una llengua entre el poble, aquella llengua està perduda.

L'altre, el tercer factor, és el *classista*: que les classes superiors o les classes dominants, que a molts països europeus i occidentals solen ser classe mitjana i mitjana-alta professional, enraonin o no l'idioma. Hi ha esperança mentre el col·legi d'advocats, el d'enginyers, el de metges i el d'arquitectes, tinguin un idioma com el nostre com a idioma de treball i quotidià. Aquest és un factor important. En el moment en què el col·legi d'arquitectes o d'advocats enraoni castellà, o que el professorat universitari l'abandoni en massa, podem saber del cert que el català serà en perill terminal.

Hi ha casos especials: per exemple, a Nàpols tothom (les classes mitjanes i altes i l'aristocràcia napolitana —que és important—) enraona toscà, se'l sap; però és o era elegant parlar napolità, perquè era la llengua del Regne de Nàpols. A Nàpols hi ha llocs significatius, els de la noblesa de Nàpols o els de l'alta burgesia on parlen napolità. Benedetto Croce enraonava napolità, però escrivia en toscà. Els filòsofs, a Itàlia —Campanella, sant Tomàs, Croce—, són sovint meridionals, però escrivien en llatí o en toscà, és a dir, italià.

Un cas residual és el de l'escocès. A Anglaterra, fins fa poc, els dialectes regionals —per exemple, el del nord o el de Liverpool— estaven molt mal vistos. La BBC parlava, si no el que es diu *Queen's English*, almenys *BBC English*; en canvi, acceptava sempre l'accent escocès. L'accent escocès era una cosa molt fina —un primer ministre el tenia prou fort—, i el gal·lès també, perquè són dues nacions reconegudes com a tals, no angleses. Aquests són els accents, curiosament, acceptats com a respectables fins ara. Les coses han canviat, perquè ara està de moda parlar una mica —des de l'època de The Beatles— amb accent regional anglès. Però fins fa poc, només l'escocès, el gal·lès i l'irlandès eren acceptats com a accents, tret que subratlla el que estic dient en relació amb les classes superiors. No així els dialectes «vulgars» de l'anglès.

A escala mundial, hi ha dos nivells: davant la penetració de l'anglès, resulta que continuen els processos en els antics àmbits; les coses no són immediates. Per exem-

ple, l'espanyol s'ha expandit més a l'Amèrica Llatina després de l'Imperi que no pas ara; perquè durant l'Imperi espanyol, durant la fase de *Pax hispanica* en què no hi ha conquesta, en què hi ha l'administració rutinària, des de finals del segle XVI fins al XVIII, l'espanyol anava penetrant, però molt poc, perquè les classes criolles parlaven castellà i no es preocupaven del que parlaven els altres. En canvi, és ara —com us deia abans— que està penetrant, que els mexicans indígenes s'estan passant al castellà, que els peruans, els *cholos* peruans, els indis baixen a Lima, i van perdent la llengua ancestral. Conec a Barcelona mateix un cas específic d'una família on hi ha una àvia que parla només quítxua, la filla el mig parla i la néta parla castellà del Perú.

El que està passant és que, encara que la modernitat obliga a fer certes concessions, per exemple, el reconeixement oficial del guaraní. «Paraguai: llengua guaraní, 80 %, i de castellà, 20 %». Tanmateix és el 20 % castellà el que domina, i al Perú, igual. La llengua minoritària és la llengua del poder i el prestigi, tot i que es poden fer concessions retòriques. El mateix passa amb el berber al nord d'Àfrica o l'àrab de la plana, un àrab una mica problemàtic, que és l'oficial, i al Marroc igualment. La llengua dominant, doncs, pot ser perfectament minoritària.

Casos de recuperació? Sí, en tenim: l'indonesi que desplaça l'holandès, amb la independència. En el cas del suahili, curiosament, fins l'anglès perd terreny en alguns llocs; el suahili és una llengua franca molt important a la costa oriental d'Àfrica, una llengua molt comercial que es parlava d'antuvi a Tanganyika i Zanzibar (Tanzània ara) i que es va expandir pel comerç d'esclaus. Va començar una mica com el judeo-castellà (o *ladino*), que va ser una petita llengua franca perquè els jueus expulsats comerciaven entre Romania, Grècia, Istanbul i la costa d'Àsia Menor. I el castellà dels jueus, que també va arribar a ser una llengua franca en un període determinat a l'orient de la Mediterrània. Tanmateix li mancava una base territorial de poder. Curiosament, el tagàlog va desplaçar l'espanyol quan avançava moltíssim a totes les Filipines, i després l'anglès va desplaçar l'espanyol, però no el tagàlog. Les excepcions varien, però no invaliden el corrent principal. Per què a l'Índia no ha passat un fenomen paral·lel al de la recuperació de les llengües indonèsies i la desaparició de l'holandès? Doncs perquè a l'Índia l'anglès és la *lingua franca*. I per què és *lingua franca*? Per què passa això? Perquè l'hindi es va imposar com a llengua oficial; però expliqueu a un bengalí, amb la meravellosa literatura bengalí, una de les grans literatures del món, que ha de parlar i escriure hindi. Quina és la conseqüència d'això? Que la *lingua franca* dels indis és l'anglès com a llengua forana neutra, la del Govern i la dels diaris. La gent llegeix *The Times of India* com a diari fonamental per a saber el que està passant. Doncs l'anglès a l'Índia té aquesta possibilitat, perquè és estrangera i neutra. El ma-

teix passa al Pakistan, a Bengala (Bangla Desh): ni l'urdú, ni l'hindi ni el bengalí —per dir-ne tres de grans— no aconseguen imposar-se arreu, no les volen. L'hindi és l'oficial: és l'idioma del Parlament, però no hi ha manera que això s'ho prenguin seriosament ni els bengalís, ni els urdús ni la gent del sud de Madràs.

Casos més especials? És clar que n'hi ha: el cas del persa és fascinant. L'àrab s'imposà, però què passa amb el persa? El persa i el grec són dos casos semblants. El prestigi de la poesia persa, del pensament persa, predominen com el grec predominà a l'orient de l'Imperi romà. Els perses es fan musulmans i abandonen la seva gran religió *farsi* ('persa') —en queden molt pocs, d'aquests; són quasi tots a l'Índia; a Pèrsia, a més, estan perseguits—, però mantenen la llengua. Una de les grans religions del món, el zoroastrisme, va quasi desaparèixer, però es va mantenir una llengua de prestigi: molts àrabs escrivien en persa —no cal que us parli d'Omar Hayyam, perquè aquest és el que coneixem tots a Occident—; hi ha tota una poesia, una literatura, una mitologia; llavors es transforma en llengua culta, i el prestigi fa que les classes dominants d'aquella àrea parlin persa, i molts d'Aràbia. Una mica com el que va passar amb el galleg, el galaicoportuguès, a l'edat mitjana a Espanya, que va assolir un gran prestigi literari, com al nostre país el provençal, que va dominar la poesia cortesana i la lírica. Allà també la poesia gallega i portuguesa i les virtuts d'aquella llengua es van reconèixer. Però en el cas de l'Orient va ser molt més extraordinari; el persa ha estat cabdal fins i tot a Turquia, en una zona molt àmplia en què hi havia un respecte per aquesta llengua i es valorava positivament escriure en persa, conèixer el persa, una llengua indogermànica que requereix un esforç enorme si pertany a un altre grup lingüístic.

La qüestió de la dificultat del trànsit lingüístic mereix molta atenció. És cabdal per a la recuperació del basc: el basc és tan difícil, tan diferent, que l'esforç que ha de fer un camperol basc o un obrer basc de parla castellana o francesa és incomparable amb el trànsit entre dues llengües llatines, per exemple. No té temps per a aprendre'l si no va a la *ikastola*, evidentment. Les llengües llatines com el català, l'italià o el veneçià, que és una llengua molt interessant i molt esplèndida que es parla al Vèneto. Però l'esforç d'aprendre el vènet si viviu a Venècia o a Terra Ferma, a Vicenza, i sou italià no és pas massa gran.

Hi ha, a més, els llenguatges condemnats a la desaparició. A l'Amazònia, a l'Àfrica, hi ha llengües minoritàries que no tenen cap possibilitat de sobreviure perquè no poden esdevenir excepció del procés d'homogeneïtzació general. A Europa mateix ja succeí una cosa semblant. Hi ha testimonis, com el de Cornualla, on el *cornish* —de la família del bretó, de la família celta— s'extingí al segle XVIII. Hom trobà la darrera

persona que el parlava: una senyora de vuitanta anys que monologava en la seva llengua, i hom va fer una transcripció de tot el que deia fins que va morir dos anys després; fou un treball molt important, històricament molt conegut. Imagino que en aquests moments, hi ha una velleta a l'Amazònia, una velleta als bantustans, que encara parlen un idioma que morirà amb elles.

De recuperacions, també n'hi ha, però són prou excepcionals. El cas israelià és el més conegut; el prestigi i el carisma han estat decisius. Si un idioma té carisma i càrrega religiosa pot recuperar-se. Aquest fet em féu subtítular l'estudi que vaig publicar sobre la cultura catalana *El sagrat i el profà*. El llibre es diu *Cultura catalana: El sagrat i el profà*. Si no hi ha una sacralitat, una santedat atribuïda a la llengua o a la nació, no hi ha reverència i l'idioma se soscava, queda substituït per l'utilitarisme.

Alguns observadors argumenten que la gent es passa d'un idioma a un altre per raons utilitàries, econòmiques, de poder i de vida social. Si un botiguer posa un cartell en castellà i li preguntes «Per què el posa en castellà?», tot i que és un senyor que li costa molt enraonar el castellà, et contesta «Home, és que així m'entén tothom». Aquesta resposta és molt reveladora de l'actitud utilitarista. La gent fa tries racionals perquè està pensant a guanyar uns diners i no vol perdre el temps en el que li semblen sentimentalismes poc pràctics. La tria racional per a maximitzar uns beneficis —per a vendre més, per a progressar a la vida— soscava les llengües sense misericòrdia.

Trobem també el fenomen contrari, però té una explicació, com és a Gal·les. A Cardiff, el gal·lès no el parla ningú; en canvi, la consciència de ser gal·lesos i la voluntat d'afirmar que són gal·lesos són molt intenses. És com els escuts de Perpinyà, els dels autobusos de Perpinyà, que tots porten les quatre barres, i al castell hi ha la senyera catalana, però no la bandera francesa. O l'afecció al rugbi, que afirma a tot França la identitat catalana —mai perpinyanesa ni rossellonesa— de l'esport nord-català. A Anglaterra, Escòcia i Gal·les podeu trobar un cas d'afirmació molt nacionalista, també en els símbols quotidians: tots els autobusos s'anuncien en gal·lès, com fan els anuncis oficials, sovint sense bilingüisme.

La recuperació plena i genuïna només s'escau si hi ha també sacralitat, com en el cas d'Israel, combinat sempre amb poder, on s'ha aconseguit que es parli de nou l'hebreu. L'ídix (o *jiddisch*) no ha aconseguit esdevenir la llengua de l'Estat d'Israel, com tampoc podria aconseguir-ho el judeocastellà (o *ladino*), pel fet de ser llengües sectorials davant la llengua sagrada del sionisme. La gran presència asquenazita no podia imposar la seva prominència social a l'altra gran presència, la sefardita. És per això que ha predominat a la fi l'idioma sagrat, tot i que està molt contaminat d'àrab i altres idiomes moderns. Tanmateix, hi ha jueus ortodoxos asquenazites que no volen

que l'hebreu es parli pel carrer. No es pot parlar perquè és una llengua sagrada, és una llengua del Llibre. Per això alguns ortodoxos no el parlen mai, com a llengua de Déu. Tenen aquesta lògica, i vés-los a explicar que fa sis mil anys els israelites parlaven hebreu entre ells. «No», diran, «això només és a la Bíblia.» Alguns, simplement, tampoc no reconeixen l'Estat d'Israel: és un estat sionista, i un poble condemnat per la divina providència no pot crear un estat.

Hi ha, doncs, una possibilitat de recuperació. Tanmateix, hi és només sempre que l'idioma tingui prestigi i el poble que el parla sàpiga adquirir el necessari poder polític, la necessària autoritat moral. En condicions de mundialització lingüística no sembla que cap altra via pugui salvar una llengua d'un destí fosc.